

εις επιστολήν, ἥς τὸ πρωτότυπον σώζεται ἐν τῇ Κοττονιανῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Ἀγγλίας, ὁ καρδινάλιος Ἰσιδώρος ἐβεβαίωσεν αὐτῷ ὅτι τὰ ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῆς Κωνσταντινουπόλεως χειρόγραφα, τὰ ὁποῖα αὐτοῖς ὄμμασιν εἶδεν ὑπὸ τῶν κατακτητῶν καταστρεφόμενα, ἀπῆρτιζον ὑπὲρ τὰς ἑκατὸν καὶ εἴκοσι χιλιάδας τόμων. Ὅποσαι συγγραφαὶ διὰ παντὸς τότε ἀπολεσθεῖσαι δὲν ἤθελον διὰ παντὸς περιωθῆ ἄνευ τῆς ἀλώσεως καὶ ὁποσα ἀντίγραφα δὲν ἤθελον συντελέσει εἰς τὴν ἀκριβεστέραν τῶν ὑπαρχόντων κειμένων ἀνάγνωσιν! Δὲν ἀξιοῦμεν ὡσαύτως οὐδ' ὅτι ἡ ὁσμανικὴ κατάκτησις ἀνεχαίτισεν ἔστω καὶ ἐπὶ μικρὸν τὴν θαυμαστὴν ἐπίδοσιν τῆς μέσης καὶ δυτικωτέρας Εὐρώπης ἀπὸ τῆς πεντεκαδεκάτης ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐφεξῆς. Ναι μὲν οὐδεμία, ἠμποροῦμεν νὰ εἴπωμεν, τῶν ἐπικρατειῶν αὐτῆς διετέλεσεν ἕκτοτε ἀμέτοχος τῶν συμφορῶν ὅσας ἐπήγαγον οἱ ἀδιάκοποι σχεδὸν κατὰ ξηρὰν πόλεμοι τῶν ἀλλοθρήσκων τούτων κατακτητῶν καὶ αἱ πολλαὶ κατὰ θάλασσαν πειρατικαὶ αὐτῶν ἐπιχειρήσεις, ἀλλ' ἡ Εὐρώπη, ἔκτος ὀλίγων καὶ προσκαιρῶν ἐξαιρέσεων, ἀνεδείχθη νικηφόρος ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ καὶ ἐπὶ τέλους οὐδέποτε ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς ὁσμανίδας νὰ ὑπερβῶσιν ὀριστικῶς τὰ ὄρια τῶν κυρίως λεγομένων ἀνατολικῶν χωρῶν.

Οὐδὲν ἦττον ἡ δεινὴ κατάπληξις, ἣν προὔξηνεν εἰς αὐτὴν ὁ θρίαμβος τοῦ Μωάμεθ Β', ὑπῆρξε δεδικαιολογημένη· δεδικαιολογημένη ὅμως ἐξ ἀσυνειδήτου τινὸς αὐτοματισμοῦ μᾶλλον ἢ ἐκ λελογισμένης τῶν πραγμάτων ἐκτιμήσεως. Οἱ ἡγεμόνες καὶ οἱ ἱεράρχαι τῆς Δύσεως, ἀφοῦ μετ' ἀσυγγνώστου ἀδιαφορίας ἀπέβλεψαν πρὸς τοὺς κινδύνους οἵτινες ἠπεύλου τὰ τελευταῖα λείψανα τοῦ μεσαιωνικοῦ ἡμῶν κράτους, ἔπειτα κατελήφθησαν διὰ μιᾶς ὑπὸ τρόμου παραδόξου ἄμα μαθόντες τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως· ἐφοβήθησαν ὅτι οἱ γενίτσαροι θέλουσιν ἀνατρέψει τοὺς βωμοὺς τοῦ Εὐαγγελίου εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ τὴν Οὐγγαρίαν· ἐφοβήθησαν ὅτι ἡ Ἰταλία δὲν θέλει διαφύγει τὸν μουσουλμανικὸν ζυγὸν καὶ ὅτι μετ' οὐ πολὺ εἰς τὰς ἐκκλησίας τῆς Ρώμης, μεταβληθείσας εἰς τζαμιά, θέλει ἀντηγήσει τὸ κήρυγμα τοῦ Κοραίου. Τοιαυτὴ ὀλοσχερὴς πραγμάτων ἀλλοίωσις εὐτυχῶς δὲν συνέβη· συνέβη ὅμως ἕτερόν τι, εἰς δ' οἱ νεώτεροι ἱστορικοὶ δὲν ἠθέλησαν νὰ ἐπιστήσωσι τὴν δέουσαν προσοχήν. Ἡ ὁσμανικὴ κατάκτησις οὐ μόνον ἐμάραναν ἐπὶ πολὺν χρόνον πᾶσαν ἀφορμὴν πολιτισμοῦ ἐν ταῖς ἀρχικαῖς ταύταις αὐτοῦ ἐστιαῖς ἀλλ' ἀκρωτηριάσασα ἀπὸ τούτου τοῦ μέρους τὴν Εὐρώπην ἀπεστέρησεν αὐτὴν τῶν ποικίλων πλεονεκτημάτων ὅσα ἤθελε πορισθῆ, ἐὰν ὁ χριστιανισμὸς τῆς Ἀνατολῆς διέσφαι τὴν ἰδίαν αὐτονομίαν. Τούτου δ' ἔνεκεν ἡ ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ κυρώσασα καὶ ἀσφαλίσασα τὴν ὁσμανικὴν κατάκτησιν, ὀρθῶς ἐλογίσθη μέχρις ἐσχάτων ὡς γεγονός κρίσιμον τῆς παγκοσμίου ἱστορίας καὶ ἰδίως τῆς εὐρωπαϊκῆς.

Ὅπως εἶχον καταστήσει τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς, μάλιστα κατὰ τὰς δύο προηγηθείσας ἑκατονταετηρίδας, ὁ χριστιανισμὸς τῶν χωρῶν τούτων δὲν ἠδύνατο πλέον οἰκοθεῖν ν' ἀποκρούσῃ τὸν νέον ἀπὸ τῆς Ἀσίας ἐπισκήψαντα κίνδυνον· ὁ ἀναγνώστης ἐπέισθη βεβαίως περὶ τούτου ἐξ ὅσων διὰ μακρῶν ἐξεθέσαμεν ἐν τῷ τρισκαίδεκάτῳ βιβλίῳ τῆς παρούσης ἱστορίας. Ἡ ἄλλη ὅμως Εὐρώπη εἶχε λόγους ἰσχυροὺς νὰ ἐπιληφθῆ τοῦ ἔργου, καὶ ἐὰν κατέβαλλεν ἐπὶ τούτῳ τὸ ἥμισυ μόνον τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν πόρων ὅσους ἐδαπάνησεν ἐπὶ τῶν σταυροφορικῶν ἀγῶνων, ἐπεδείκνυε δὲ μείζονα σύνεσιν καὶ δεξιότητα, ἣθελεν ἀναμφιβόλως ἐπιτύχει τοῦ σκοπομένου. Δὲν ἐννοοῦμεν δὲ ὅτι ὤφειλε νὰ πράξῃ τοιοῦτό τι ἔνεκεν ἀπλῆς φιλανθρωπίας ἢ καθαρῶς θρησκευτικοῦ ζήλου, ἀλλὰ μᾶλλον ἔνεκα τοῦ καλῶς νενοημένου συμφέροντος αὐτῆς. Ὑποθέσωμεν τφόντι ὅτι, ἀντὶ τῶν πολλῶν ἀλλὰ παρακαίρων καὶ ἀσυναρτήτων ἐπιχειρήσεων τοῦ πάπα, τῶν Ἐνετῶν, τῆς Νεαπόλεως, τῆς Οὐγγαρίας, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἰσπανίας,

